

Wydawnictwo Dialog (c) Copyright wersja elektroniczna

Anne-Clémentine Larroque

**GEPOLITYKA
FUNDAMENTALIZMÓW MUZUŁMAŃSKICH**

DIALOG

Anne-Clémentine Larroque
GEPOLITYKA
FUNDAMENTALIZMÓW MUZUŁMAŃSKICH

Przełożył Konrad Sztylek

Wydawnictwo Dialog (c) Copyright wersja elektroniczna

Wydawnictwo Akademickie

Tytuł oryginału: *Géopolitique des islamismes*

Redakcja: Bernadeta Lekacz

Projekt okładki: Wiktor Dyndo

Copyright © Presses Universitaires de France

Copyright © for the Polish translation and edition
by Wydawnictwo Akademickie DIALOG, 2015

Wydanie elektroniczne
Warszawa 2015

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide
à la publication BOY-ŻELEŃSKI, a bénéficié du soutien
du Service de Coopération et d'Action Culturelle
de l'Ambassade de France en Pologne.

Książkę wydano dzięki dofinansowaniu Wydziału Kultury
Ambasady Francji w Polsce w ramach Programu Wsparcia
Wydawniczego BOY-ŻELEŃSKI.

ISBN ePub: 978-83-8002-399-4

ISBN mobi: 978-83-8002-400-7

Wydawnictwo Dialog (DIALOG) Copyright wersja elektroniczna
00-112 Warszawa, ul. Bagno 3/218
tel./faks: 22 620 87 03
e-mail: redakcja@wydawnictwodialog.pl
<http://www.wydawnictwodialog.pl>

Spis treści

Okładka

Strona tytułowa

Strona redakcyjna

Wprowadzenie

Rozdział 1 ŹRÓDŁA I PODSTAWY MUZUŁMAŃSKICH DOKTRYN FUNDAMENTALISTYCZNYCH

I. Systematyka słownictwa i podstawy fundamentalizmu muzułmańskiego

II. Narodziny muzułmańskich doktryn fundamentalistycznych: od nowoczesności do czasów współczesnych

Rozdział 2 KORZENIE FUNDAMENTALIZMÓW MUZUŁMAŃSKICH A ICH GEOPOLITYKA

I. Bracia Muzułmanie – między działalnością społeczną a władzą polityczną: powstanie wieloaspektowej muzułmańskiej ideologii fundamentalistycznej

II. Sieci *salafiji*: między kaznodziejstwem, reformizmem a nurtem *dżihadi*

III. Tabligh: transnarodowy ruch masowego kaznodziejstwa

IV. Rewolucyjny fundamentalizm szyicki

Rozdział 3 FUNDAMENTALIZMY MUZUŁMAŃSKIE WOBEC WŁADZY: OD UPOLITYCZNIENIA PO TERRORYZM MIĘDZYNARODOWY

I. Fundamentalizmy muzułmańskie a dostęp do władzy politycznej

II. Rozkwit radykalnego i agresywnego fundamentalizmu muzułmańskiego we współczesnym świecie

PODSUMOWANIE

Słownik terminów

Wybrana bibliografia

O wydawnictwie

Wprowadzenie

Zaczynając od pietystów – członków *salafiji*, Braci Muzułmanów, walczących o niepodległość w Chinach Ujgurów czy Islamskiego Państwa Iraku i Lewantu, poprzez fundamentalistów w Indonezji, na Filipinach, aż po tych we Francji, Anglii i Stanach Zjednoczonych – to, co określa się dziś mianem „fundamentalizmu muzułmańskiego”, jest złożone. Właściwe zrozumienie tego pojęcia jest tym bardziej kluczowe, że od końca 2011 roku, czyli rewolucji arabskich w Maghrebie i na Bliskim Wschodzie, na całym świecie można obserwować, jak ruchy fundamentalistyczne stały się nową siłą w krajach muzułmańskich^{*1}. Nie narodziły się one jednak w czasie Arabskiej Wiosny. Ich aktywność była dostrzegalna już w latach siedemdziesiątych XX wieku: w czasie rewolucji w Iranie i przy okazji wojny między Sowietami a Afgańczykami. Powiązany przez media z terroryzmem dżihadystów, którego szokująca działalność odbija się szerokim echem na całym świecie – fundamentalizm muzułmański do tej pory pozostaje jednak nieznany.

Fundamentalizm muzułmański różni się od islamu i jest wieloaspektową ideologią polityczno-społeczną zbudowaną na fundamentalizmie religijnym*. Jego podstawy doktrynalne są zakorzenione w nowoczesności, później – w czasach współczesnych – pojawiła się nowa polityczna interpretacja islamu, która postrzegana była jako alternatywa wobec zachodniej wizji państwa zaszczerpionej przez kolonizatorów.

Jako ideologia polityczna fundamentalizm muzułmański jest zatem ruchem współczesnym. Już od XIX wieku rozwijał się równoległe do innych ideologii politycznych, takich jak socjalizm: między reformizmem a rewolucjami. Choć celem fundamentalistów jest zawsze powstanie państwa muzułmańskiego*, to dzielą się oni na reformistów – zapowiadających oddolną transformację struktur społeczeństwa, które ma dążyć do powstania takiego państwa, i rewolucjonistów – pragnących zniszczyć istniejące struktury państwa i odgórnie narzucić państwo islamu.

Fundamentalizmy na wielu poziomach wkroczyły do sfer politycznych. W istotny sposób wpływają na państwa teokratyczne, a od niedawna wytyczają kierunek władzy państwa w sposób demokratyczny (w Turcji bądź w czasie rewolucji arabskich w Tunezji, Egipcie czy Maroku). Ta legitymizacja polityczna wskazuje na uznanie idei fundamentalistycznych w świecie arabsko-muzułmańskim, a i dla wspólnoty międzynarodowej fundamentalizm nie zawsze jest powodem do niepokoju. W 2011 roku Pokojowa Nagroda Nobla została przyznana jednej z jemeńskich działaczek wywodzących się z fundamentalistycznego ruchu *Al-Islah*. Podsumowując, należy podkreślić, że fundamentalizm staje się coraz większą siłą.

Nie jest on jednak jedynie ideologią polityczną. Jego różnorodność przejawia się zarówno w założeniach doktrynalnych, jak i w sposobach działania czy formach, które przybiera. Samo pojęcie „fundamentalizm muzułmański” określa tak ruchy

¹ Gwiazdka pojawia się przy słowach, które znalazły się w słowniku pojęć na końcu książki. Znajduje się jedynie przy pierwszym wystąpieniu danego słowa w tekście.

ideologiczne, stowarzyszenia kaznodziejskie, kręgi polityczne, ruchy terrorystyczne, jak i grupy czy osoby, które są związane z doktrynami wahhabickimi czy *salafijji*, a które mogą znajdować się i w krajach muzułmańskich, i na „ziemi niewiernych”. Trudno jest zatem nie utożsamiać tych różnych grup ze sobą.

Szczegółowe zbadanie składowych tego nadużywanego pojęcia zdaje się niezbędne, gdyż błędy w jego stosowaniu są częste, a brak zrozumienia – faktem. Warunkiem wstępnym jest uwzględnienie różnorodności fundamentalizmów muzułmańskich i ich wpisanie w odpowiednie konteksty polityczne i geograficzne. Dlatego w trzech rozdziałach niniejszej książki przedstawione zostaną struktury tych ruchów. Przeanalizowane zostaną źródła oraz podstawy doktryn sunnickich i szyickich (rozdział I), geopolityczne zakorzenienie poszczególnych ruchów (rozdział II) oraz ich stosunek względem problemu zdobywania władzy, co pozwoli zbadać aktualne zagadnienia w tej tematyce (rozdział III).

Wydawnictwo Dialog (c) Copyright wersja elektroniczna

Rozdział 1

ŹRÓDŁA I PODSTAWY MUZUŁMAŃSKICH DOKTRYN FUNDAMENTALISTYCZNYCH

I. Systematyka słownictwa i podstawy fundamentalizmu muzułmańskiego

1. Definicje: islam, fundamentalizm muzułmański, radykalny fundamentalizm muzułmański, islam polityczny, fundamentalizm sunnicki

A) Nie ma jednego islamu

Islam jest jedną z trzech religii monoteistycznych; został objawiony prorokowi Muhammadowi na Półwyspie Arabskim w pierwszej połowie VII wieku. Razem z nim narodziła się cywilizacja arabsko-muzułmańska, która w ciągu jednego wieku poszerzyła swój zasięg terytorialny w regionie basenu Morza Śródziemnego i dotarła aż do Persji, tworząc tym samym *dar al-islam** – terytorium islamu. Słowo „islam” odnosi się więc zarówno do religii głoszonej przez Muhammada, jak i krajów, w których władza powołuje się na prawo muzułmańskie. Religia muzułmańska była wektorem tworzącym kulturę, ale i – w dużo większym stopniu – wytworzyła pełnowartościową przestrzeń cywilizacyjną. Jej ekspansja spowodowała rozprzestrzenianie się języka arabskiego i szerzenie się tradycji związanych z islamem.

„Islam” oznacza po arabsku „poddanie się” (Bogu i jego prawom). Dla wierzących muzułmanów słowo „Allah” znaczy dosłownie „jedyny Bóg”, który jest stwórcą wszechświata. Muhammad, kupiec i właściciel karawany, późniejszy przywódca podbojów pochodzący z klanu Kurajszytów – arabskiego plemienia z Mekki – został wybrany przez Allaha i otrzymał słowo boże za pośrednictwem archanioła Gabriela. Islam, który chronologicznie rzecz ujmując, został objawiony jako trzecia religia monoteistyczna, uznaje wielu proroków judaizmu oraz chrześcijaństwa i ustanawia Muhammada jako ostatniego z nich. Zasady i zalecenia, które powinny być przestrzegane przez wyznawców islamu, zostały zebrane w świętej księdze – Koranie* (z języka arabskiego „recytacja”) – składającej się ze 114 rozdziałów nazywanych surami; te z kolei są podzielone na wersety. Tekst koraniczny jest częścią prawa muzułmańskiego – szariatu*, czyli „zespołu zasad objawionych Muhammadowi przez Boga, stosowanych w życiu religijnym i społecznym muzułmanów wewnątrz ich wspólnoty”^[2]. Szariat przypomina zatem o podwójnej tożsamości islamu: kieruje on zasadami wiary w takim samym stopniu co zasadami życia społecznego we wspólnocie

muzułmańskiej. Koran, sunna* (czyli zespół opowieści o czynach Proroka) oraz *idźma*' i *kijas* stanowią źródła prawa muzulmańskiego.

Sunnizm i szyizm**

Pod względem liczby wyznawców islam staje się obecnie największą religią monoteistyczną na świecie. Składa się jednocześnie z wielu odłamów. Sunnici uznają tradycję Proroka i sukcesję władzy po jego śmierci. Stanowią około 90% ludności muzulmańskiej. Z kolei szyici^[3], których liczba w zależności od źródeł jest szacowana na od 10 do 15%, przeciwstawiali się sukcesji władzy, która nastąpiła po śmierci Proroka, i uznali Alego, jego kuzyna i zięcia, za jego prawowitego następcę. Szyici^[4] uważają imamów* za jedyne źródło władzy duchowej i doczesnej w przeciwieństwie do sunnitów, dla których pozostają oni prowadzącymi modlitwę.

Szyici dzielą się na zajdytów*, imamitów* oraz ismailitów*. W związku z odrzuceniem pierwotnej sukcesji po Proroku właśnie imamów traktują oni jako najważniejszych członków wspólnoty i jej prawdziwych przywódców, tworząc kult imamatu. Wymienione wcześniej odłamy wyodrębniły się z powodu różnic w kwestii uznawania kolejnych imamów. W tym względzie zajdyci są najmniej rygorystyczni w przeciwieństwie do stanowiących większość imamitów, którzy wierzą, że dwunasty imam (żyjący w IX wieku) nie umarł. Nie mając religijnego przywódcy, od tamtej pory przyjmują tymczasową opiekę sunnitów, której rezultatem była ich integracja i osiągnięcie większego sukcesu niż pozostałe dwa prądy. Tymczasem przykład aktualnej wojny domowej w Syrii pokazuje, że sunnici i szyici wciąż mogą różnić się od siebie w sposób radykalny. Co więcej, fundamentaliści tych dwóch odłamów islamu działają inaczej i podlegają różnym doktrynom.

B) Fundamentalizm muzulmański^[5], muzulmański fundamentalizm radykalny, islam polityczny

Islam i fundamentalizm muzulmański

Charakter islamu i cele jego wyznawców różnią się znacząco od charakteru fundamentalizmu muzulmańskiego i celów jego zwolenników. Islam jest religią, a fundamentalizmy muzulmańskie są ideologiami politycznymi. Muzułmanie* tworzą wspólnotę wierzących zwaną ummą* (*umma islamijja*), która przyjmuje zasady islamu i jego świętych tekstów. Fundamentalisci muzulmańscy z kolei wdrażają zasady polityczne wynikające z islamu. Ich celem jest wzmocnienie ummy. W języku francuskim fundamentalizm muzulmański jest określany jako *islamisme*^[6]. Sufiks *-isme* dodany do słowa „islam” wskazuje na domaganie się wprowadzenia do polityki zasad ujętych w Koranie. Doktryna polityczna wypływa z przekazu religijnego, ale różni się od niego, tymczasem obydwa terminy są często błędnie utożsamiane. Islam jest religią prawa i od samego początku problematyka systemu rządów była w niego wpisana. Wymiar polityczny jest więc częścią integralną tej religii, ale muzulmańskie zasady

fundamentalistyczne ujmują konstrukcję polityczną jako jeszcze dalej idącą: państwo islamu musi obejmować całe społeczeństwo, jego prawa, zasady ekonomiczne i jednostki. Wieloaspektowość fundamentalizmów muzułmańskich jest jednocześnie polityczna i społeczna.

Wprowadzenie w życie takiej polityki wymaga różnych sposobów działania. Aby stworzyć strukturę władzy fundamentalistycznej i zapewnić jej dominację nad społeczeństwem muzułmańskim, wyodrębniły się trzy różne typy muzułmańskich fundamentalizmów: aktywizm polityczny, aktywizm misjonarski oraz użycie siły i działalność terrorystyczna zwana również nurtem dżihadu. Do każdego z trzech typów przypisane są poszczególne sposoby działania: działalność polityczna dla pierwszego, dla drugiego prozelityzm i kaznodziejstwo, dla trzeciego przemoc i zamachy. Odpowiada to trzem typom podmiotów, którymi są: muzułmańskie ruchy polityczne (*al-harakat al-islamijja as-sijasijja*), muzułmańskie działalności misyjne (*ad-da'wa*) oraz muzułmańska walka zbrojna (*al-dżihad*). Niemniej jednak niektóre ruchy fundamentalistyczne mogą korzystać z wszystkich trzech typów działalności (przyjrzymy się temu w rozdziale II). Takim przykładem jest w szczególności Stowarzyszenie Braci Muzułmanów.

Wspólnym punktem tych trzech nurtów jest narzucenie ideologii związanej z islamem poprzez stworzenie państwa islamu, wpływanie na moralność wspólnoty albo wzniesienie wojny religijnej przeciwko niewiernym. Mimo że muzułmańskie ideologie fundamentalistyczne wypływają z interpretacji związanych z islamem, to islamem nie są.

Wydawnictwo Dialog (c) Copyright wersja elektroniczna
Muzułmański fundamentalizm radykalny

Trzeci rodzaj aktywizmu – nazywany muzułmańskim fundamentalizmem radykalnym albo nurtem dżihadu – odnosi się do przemocy i terroryzmu. Jest tym, który zakłada użycie broni dla ochrony ummy i poszerzenia *dar al-islam*. Nie idzie na ustępstwa, a jego żądania są zdecydowanie antyzachodnie, sprzeciwiają się kolonializmowi i imperializmowi (zobacz rozdział III).

Islam polityczny a Zachód

Zachód odegrał kluczową rolę w tworzeniu omawianych pojęć: w ustanawianiu terminologii, która opisuje muzułmańskie fundamentalizmy, i tego, co z nimi związane. Taką samą rolę odegrał w ich błędnym utożsamianiu. Francuskie słowo *islamisme* pojawiło się w XVIII wieku, zwłaszcza w pismach Voltaire'a. Jako termin tłumaczący rzeczywistość muzułmańskich ruchów fundamentalistycznych zaczęło się przyjmować dopiero od lat siedemdziesiątych XX wieku. Irańska rewolucja z 1979 roku spowodowała umiędzynarodowienie konceptu w tym samym momencie, w którym Amerykanie stworzyli wyrażenie „islam polityczny” (w opozycji do islamu apolitycznego z okresu, w którym w krajach arabskich królował świecki nacjonalizm arabski, czyli w latach 1945–1970). Jednakże ta apolityczność jest aktualnie podawana w wątpliwość, ponieważ rządy nacjonalistyczne nieprzerwanie włączały kontrolę religii do swojej polityki. W ten sposób islam miałby się stać polityczny w momencie zaostrzenia polityki

rządów arabskich względem Zachodu, a w szczególności Stanów Zjednoczonych. Jednakże muzułmańska myśl fundamentalistyczna rozwinęła się w zwesternizowanych warunkach, dokładnie rzecz ujmując – w reakcji na ruch kolonialny.

Ponadto, muzułmańskie ruchy fundamentalistyczne na dobre zaistniały na scenie politycznej w latach siedemdziesiątych XX wieku, ale ich conceptualizacja ideologiczna i intelektualna miała miejsce już w latach sześćdziesiątych. Nie była to więc szybka „kariera polityczna”, gdyż najpierw wpisały się one w konstrukcję kulturową krajów muzułmańskich, które wówczas mierzyły się z nacjonalizmami arabskimi^[7] i stawały oko w oko ze śladami zarówno wcześniejszej, jak i ówczesnej zachodniej obecności.

Można więc mówić o kontekście powstania fundamentalizmów sunnickich, ale aby rzeczywiście móc się rozwinąć, muzułmańska doktryna fundamentalistyczna musiała się oprzeć na wizji islamu bazującej na jego podstawach.

C) Fundamentalizm sunnicki

Fundamentalizm występuje we wszystkich wielkich religiach monoteistycznych i zakłada powrót do ich początkowych reguł, których sens został wypaczony wraz z biegiem czasu. Chodzi zatem o powrót do dosłownego traktowania świętych tekstów danej religii bez uwzględniania przemian społeczeństw ją wyznających. W islamie fundamentaliści chcą powrócić do pierwotnego przesłania Koranu i hadisów^{*} sunny Proroka. Pierwsze formy fundamentalizmu pojawiły się tuż po okresie proroczym. Rozwinęły się one później do aktualnych nurtów fundamentalistycznych: wahhabizmu i *salafiji*.

Współczesne fundamentalizmy przyjęły pełną interpretację Koranu, czyli *tafsir*^{*}. To, co rozróżnia współczesne ruchy, to stosunek do *idżtihadu*^{*}.

2. Rygorystyczna szkoła hanbalicka: początkowe formy fundamentalizmu sunnickiego

Tradycyjnie współczesne muzułmańskie fundamentalizmy odwołują się do szkoły hanbalickiej, jednej z czterech sunnickich szkół prawa^[8], które powstały w okresie między śmiercią Proroka a XI wiekiem. W VIII i IX wieku w ramach prawa muzułmańskiego powstawały przepisy, których brakowało w pierwotnych świętych tekstach. Ich celem było udzielenie odpowiedzi na zadawane przez muzułmanów pytania dotyczące codziennych sytuacji nieprzewidzianych ani w Koranie, ani w sunnie. W ten sposób stworzono zasady prawodawstwa muzułmańskiego – *fikh*^{*} – zgodnego ze świętymi tekstami. Doktorzy prawa muzułmańskiego wywodzący się z czterech wspomnianych wcześniej szkół prawa sunnickiego różnie podchodzili do tych problematycznych sytuacji. Dokonywali ich interpretacji – *idżtihadu*. Wszystkie działania indywidualne, rytualne czy związane z życiem codziennym wspólnoty zaczęto oceniać względem skali wartości stworzonej przez przedstawicieli tych szkół.

Źródła współczesnych muzułmańskich fundamentalizmów wywodzą się właśnie głównie z hanbalizmu^{*}, choć inne grupy kontestacyjne, takie jak charydżyci^{*} (sami

będąc potępianymi przez hanbalitów), również broniły podobnych kwestii, w szczególności dotyczących moralizmu. Doktrynę hanbalicką wyróżniają dwie cechy: kwestia interpretacji zasad prawa muzułmańskiego skonstruowanego w odniesieniu do świętych tekstów oraz kwestia uwzględniania kontekstu spisywania tych tekstów.

Na początku IX wieku, za czasów kalifatu* słynnego Al-Ma'muna, Ahmad Ibn Hanbal (780–855), doktor prawa muzułmańskiego, założył szkołę prawa, którą z czasem zaczęto nazywać od jego imienia. W przeciwieństwie do innych alimów* Ibn Hanbal sprzeciwiał się „islamowi oświeconemu” siłą narzuconemu wspólnocie muzułmańskiej przez Al-Ma'muna. Hanbalici kwestionowali władzę tego kalifa i tolerowali tylko interpretację opierającą się na trzech kryteriach. Po pierwsze, osoba interpretująca musiała być uczonym – alimem. Po drugie, interpretowana sytuacja w żadnym wypadku nie mogła pojawić się wcześniej w Koranie czy sunnie Proroka (w takim przypadku nie ma bowiem żadnej potrzeby interpretacji). W końcu, zaproponowane rozwiązanie musiało zostać jednogłośnie zaakceptowane przez wspólnotę muzułmańską.

Ciąg dalszy w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog (c) Copyright wersja elektroniczna

[2] Dominique Sourdel, Janine Sourdel-Thomine, *Vocabulaire de l'islam*, Paris, Puf, „Que sais-je?”, s. 110.

[3] Nazwa szyizmu jako ugrupowania pochodzi od arabskiego określenia stronnictwa, partii Alego: *szī'at 'Alī* (przyp. tłumacza).

[4] W tekście oryginalnym autorka pisze, że szyici nie uznają sunny. Nie można się z tym zgodzić, gdyż tradycję Proroka – sunnę, czyli zbiór opowieści o życiu i postępowaniu oraz wypowiedziach Proroka – uznają wszyscy muzułmanie. Konflikt między szyitami a sunnitami dotyczy sukcesji po śmierci Proroka (przyp. tłumacza).

[5] W języku francuskim *islamisme* (przyp. tłumacza).

Wydawnictwo Akademickie
DIALOG

specjalizuje się w publikacji książek dotyczących języków,
zwyczajów, wierzeń, kultur, religii, dziejów
i współczesności świata Orientu.

Naszymi autorami są znani orientaliści polscy
i zagraniczni, wybitni znawcy tematyki Wschodu.

Wydajemy także przekłady bogatej
i niezwyklej literatury pięknej krajów Orientu.

Redakcja: 00-112 Warszawa, ul. Bagno 3/219

tel.: (0 22) 620 32 11, (0 22) 654 01 49

e-mail: redakcja@wydawnictwodialog.pl

Biuro handlowe: 00-112 Warszawa, ul. Bagno 3/218

Wydawnictwo Dialog (c) Copyright wersja elektroniczna

tel./fax: (0 22) 620 01 05

e-mail: biurohandlowe@wydawnictwodialog.pl

<http://www.wydawnictwodialog.pl>

Serie Wydawnictwa Akademickiego DIALOG:

- Języki Orientalne
- Języki Azji i Afryki
- Literatury Orientalne
- Skarby Orientu
- Teatr Orientu
- Życie po Japońsku
- Sztuka Orientu
- Podróże – Kraje – Ludzie
- Mądrość Orientu
- Orientalia Polona
- Literatura Frankofońska
- Być Kobietą
- Temat Dnia
- Życie Codzienne w...
- Dzieje Orientu
- Czytanki Orientalne

Prowadzimy sprzedaż wysyłkową